

**MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTILARIDA KADRLARNING
KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH
TEXNOLOGIYALARI**

**TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL
COMPETENCIES OF PEDAGOGICAL STAFF OFF THE
ORGANIZATION OF PRE-SCHOOL EDUCATION**

**Toshkent davlat pedagogika universiteti.
Ta'lim muassasalari boshqaruvi yo'nalishi 1-kurs magistranti.
Rahimberdiyeva Yulduzxon Jahongir qizi.
Email: yuldurahimberdiyeva98@gmail.com
Tel; +998998741798**

Kalit so'zlar: kasbiy kompetentlik, pedagogik mahorat, ta'lim integratsiyasi, pertseptiv qobiliyat, kommunikativ qobiliyat, konstruktiv qobiliyat, gnostik qobiliyat, didaktika

Key words: professional competency, pedagogical skills, integration, experience, percpetiv competency, communicative competency, constructive competency, gnostic competency, didactics

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagog xodimlarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish masalasi tahlil qilingan. Hozirgi paytdagi tarbiyachi hodimlarning kasbiy kompetensiyasidagi kamchiliklar va muammolar o'rganilgan. Tarbiyachi xodimlarning kasbiy kompenentligini oshirsh masallariga to'xtalib o'tilgan. Tarbiyachi xodimlarning uchun zarur ekanligiga alohida to'xtalib o'tilgan.

Kirish (Introduction)

Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan isloh qilish va yangilash tarbiyachi pedagoglarning o'z ustida ishlashi, bilim ko'nikma, malakalarini muntazam oshirib

borish yo`lida ham o`ziga xos talablarni belgilab beradi. Bu muhim vazifani amalga oshirishda ta`lim-tarbiya jarayoniga innovatsion texnologiyalarni tadbiq etish va pedagoglarning innovatsion kompetentligini rivojlantirish, innovatsion faolligini oshirish hamda innovatsion jarayonlarga qiziqishi va ilmiy izlanish ko`nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi¹

O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish orqali quyidagilarga yo`nalishlari belgilab berilgan:

sohada ta`lim, ilm-fan va ishlab chiqarish uyg`unligini ta`minlash orqali ta`lim sifatini yaxshilash, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish;

pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta`lim muassasalarini tizimli rivojlantirish va ularda boshqaruv faoliyatini takomillashtirish;

yuksak madaniyatli, amaliy kasbiy ko`nikmaga ega, tarbiya, o`qitish metodlari va baholash mezonlarini puxta egallagan zamonaviy pedagog kadrlarni shakllantirish jarayonlari samaradorligini oshirish.

Bugungi kunga qadar kompetensiyaviy yondashuv asosida tarbiyachilarning kompetentligini rivojlantirish borasida yetarlicha tadqiqot ishlarining olib borilmaganligi ham dolzarb muammodir. Chunki ta`lim muassasalarida tarbiyachining kasbiy kompetentligi rivojlantirilsa, ularning innovatsion kompetentligi tarkib toptirilsa, makrabgacha ta`lim yoshidagi bolalarda kompetentlikni shakllantirishning nazariy va amaliy masalalari o`rgatib borilsa, tarbiyachi faoliyatining keying bosqichlarida bolalarni maktab ta`limiga sifatli tayyorlash bilan bog`liq masalalar biroz bartaraf etilgan bo`ladi.

Adabiyotlar tahlili.

Pedagogning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishni tadqiq qilish masalalarini bir qator olimlarning ishlarida o`z ifodasini topgan. Bu mualliflar

¹ N.B.Parmanova. The technology of the development of educators based on competent approach. Journal of innovations in pedagogy and psychology, 2020, special issue 2, pp. 346-350

kasbiy layoqatlilik - ishonchlilik sifatleri bilan birgalikda o'qituvchining kasbiy – individual hodisa sifatida pedagogik madaniyatini tavsiflaydi degan fikrni olg'a surganlar. O'z navbatida, kasbiy layoqatlilik tushunchasi, V. A. Slastenin ta'kidlaganidek, pedagogning pedagogik faoliyatini amalga oshirishga nazariy hamda amaliy tayyorligining birligini ifodalaydi va uning kasbiy shakllanganligini tavsiflaydi².

Psixologik-pedagogik adabiyotlarda, ko'pgina pedagog olimlarning ilmiy ishlarida «kompetentlik» degan tushuncha keyingi paytlarda keng qo'llanilmoqda. Ta'limtizimiga kompetentli yondashuv xorijiy adabiyotlarda o'tgan asrning 60-yillarida shakllana boshlagan edi.

G'arb mamlakatlarida shakllangan an'anaga muvofiq mutaxassisning kasbiy malakasi uning kompetentlik, ta'lim tizimi esa — bilim, ko'nikma va malakalar darajasi bilan o'lchanadi. Xorijiy mamlakatlarda an'anaga muvofiq ishchining bilim va malakalarining o'ziga xos-xususiyati hisoblangan mutaxassislik (malakaviy) standartlari ishlab chiqiladi. Kompetensiya o'z bilimlarini tinmay boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, shu kun va davr talablarini his etishni, yangi bilimlarni izlab topish mahoratini, ularni qayta ishlashni hamda o'z amaliy faoliyatida qo'llashni talab qiladi. Kompetensiya egasi bo'lgan mutaxassis muammolarni yechishda o'zi o'zlashtirib olgan, aynan shu sharoitga mos metod va usullardan foydalanishni yaxshi bilishi, hozirgi vaziyatga munosib bo'lgan metodlarni tanlab olib qo'llashi, to'g'ri kelmaydiganlarini rad etishi, masalaga tanqidiy ko'z bilan qarashi kabi ko'nikmalarga ega bo'ladi.

Pedagogikada kompetent yondashish mutlaqo yangi hodisa emas, balki uning irmoqlari uzluksiz rivojlanib boruvchi ta'limjarayonlarida mavjud bo'lib, ular bosqichma-bosqich shakllangan. «Mahorat», «malaka», «salohiyat» masalalari, faoliyat, shu bilan birgalikda, bir qator faoliyatlarning birikuvi M.N.Skatkin, I.Ya.Lerner, V.V.Krayevskiy, G.P.Shyedrovidskiy, V.V.Davidov va boshka pedagogika sohasining olimlari ilmiy asarlari asosini tashkil etgan. D.L.Tompson,

² Kasbiy kompetensiyani rivojlantirish, tdpu nashriyoti, o'quv qo'llanma. 2019

D.Pristinlar: «Kasbiy kompetentlik - ishda kerak bo'lgan bilimlarning va barcha axloqiy qoidalarning yig'indisidir», - deb ta'kidlaydilar. I.V.Grishina kasbiy kompetensiya shaxsning o'z professional faoliyatini qanchalik darajada egallaganligi, deb baho beradi va quyidagicha ta'riflaydi:³

" - Ushbu faoliyatga bo'lgan munosabati, unga zarurat va qiziqishi, intilishlari, qadriyatlari, faoliyatdan maqsadi, o'zining ijtimoiy o'rnini tasavvur qilishi;- o'zining shaxsiy o'ziga xosligi va mutaxassis sifatidagi mavqeiga, kasbiy bilim, mahorat va h.)ko'nikmalari, kasbiga xos boshqa xususiyatlariga baho berish;- shu asosda o'zini kasbiy jihatdan shakllanishini va o'sishini boshqara bilishi"

A. K. Markova eng ko'p o'qituvchi mehnatining kasbiy kompetentligi asoslarini qidirgan pedagog olim. A. K. Markova fikri bo'yicha o'qituvchining mehnati kompetentlikka aylanadi qachon-ki o'qituvchi o'z faoliyatini yetarlicha yuqori hamda talabalarni o'qitish va tarbiyalashni yuqori darajada amalga oshirsa. Ushbu asoslar bilan birga o'qituvchining kasbiy kompetentligini to'rtga bo'lib o'rganadi: Maxsus yoki faoliyatli kasbiy kompetentlik - bu faoliyatni yuqori kasbiy darajada olib borishi. Maxsus kasbiy kompetentlik nafaqat maxsus bilimlardan, balki bu bilimlarni amalga oshirishdan iborat;

Ijtimoiy kompetentlik - bu qo'shimcha faoliyatni olib borish yo'llarini bilish, hamkorlikda bajarish yo'llarini bilish; Shaxsiy kompetentlik – o'zini rivojlantirish va o'zini ko'rsatish yo'llarini bilish (mutaxassis o'zining faoliyatini rejalashtirish, mustaqil qaror qilish, ma'lumotlar bilan va o'z ustida ishlash).

Individual kompetentlik - bu o'zini boshqarish yo'llarini bilish, kasbiy rivojlanishga tayyorgarlik va kasbiy yangiliklar yaratish. Shu bilan birga o'qituvchining bilimlari yangiliklar bilan boyigan bo'lishi, psixologik va pedagogik fazilatlar yuqori darajada bo'lishi Kasbiy kompetensiya tuzilishi va mazmuni ikki asosiy tarkibiy qismdan iborat. Kasbiy kompetensiya - bu bilim, mahorat va tajriba uzviyligi bo'lib, loyihalash mutaxassis faoliyatini ruyobga chiqaruvchi omil hisoblanadi. Turli mualliflar tomonidan e'lon qilingan kasbiy kompetensiya

³R. Suleymanova Kasbiy kompetentlikni shakllantirish. Психологик тренинг асослари фан, toplamlar va ular ustida amallar, 2 5341812802136840895/ <https://azkurs.org/kasbiy-kompetentlikni-shakllantirish.html>

muammolari tug'risidagi ilmiy maqolalarda ijodiy izlanish eng asosiy sifatlardan biri ekanligi qayd etiladi. Ayniqsa, kasb ta'limi o'qituvchilari uchun bu o'ta muhim jihat sanaladi hamda mutaxassisning kasbiy kompetensiyasida ijodkorlik masalasiga alohida urg'u beriladi. Ijodiy dunyoqarash va qo'rqmay ijodiy faoliyat ko'rsatish, Hatto u turmush masalalari bo'lsa ham; «bola» va uning mashg'ulotlari erkin tarzda takomillashib borishini chin dildan istashi va uni tashkil etish maqsadi talabning o'sishi va har tomonlama rivojlanishi uchun shaxsiy mas'ullik ana shular jumlasidandir.⁴

Adabiyotlar tahlili o'rganib quyidagilarni keltirishimiz mumkin kasbiy kompetentlik 4 jihatni o'z ichiga oladi.⁵

Materiallar va usullar (Materials and Methods)

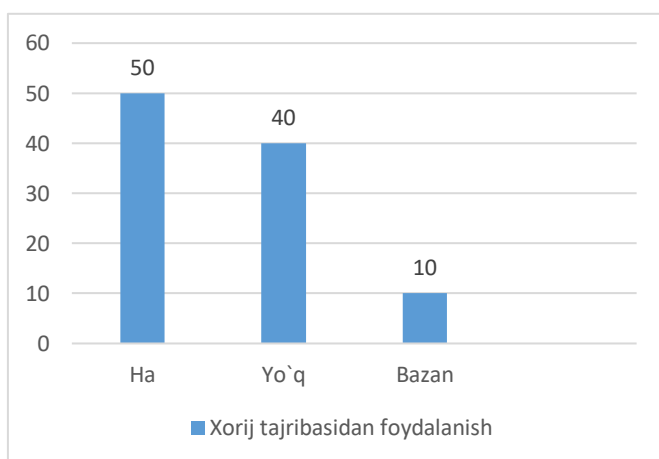
kompetensiyasini aniqlashda metodlardan foydalanishga qaror qildik. Men so'rovnoma metodidan foydalandim va onlayn va oflayn tarzda o'tkazdim. Maktabgacha talim pedagog hodimlarining kasbiy kompetensiyasini oshirishda so'rovnoma usulidan foydalanishni afzal ko'rdim. Bu usulda 10 ta savoldan foydalangan holda amaliyotda qo'lladim. Bunda tarbiyachilar bilan onlayn va yozma tarzda savollarga javob oldik. Bu orqali maktabgacha talim tashkilotlarida

⁵ Line, M. "Creating Caring Qualified Early Childhood Teachers: An Exploration Of The Relationship Between Teacher Efficacy And Learner-Centeredness Among Early Childhood Professionals In Arkansas". Published by ProQuest(2016)

pedagoglarning bilim salohiyatini va muammolarini o`rgandik. Shu usuldan foydalangan holda biz ancha ma`lumotlarga ega bo`ldik.

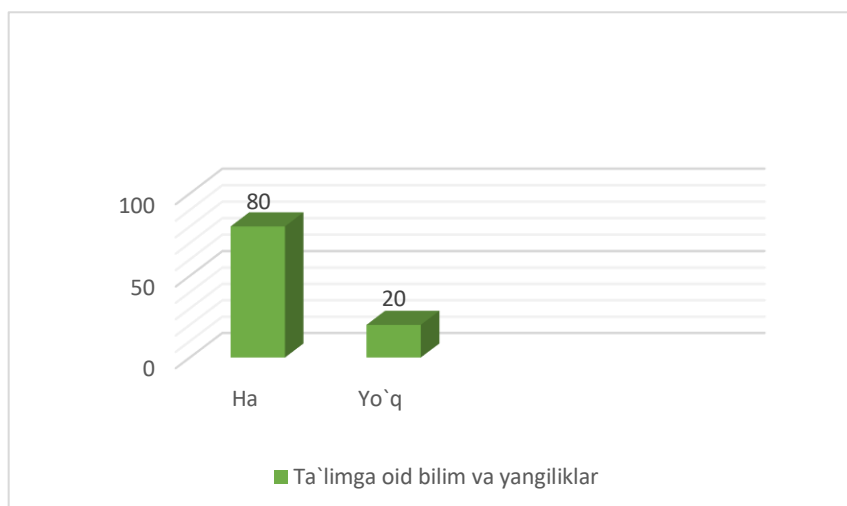
Tadqiqot natijalari. (Result)

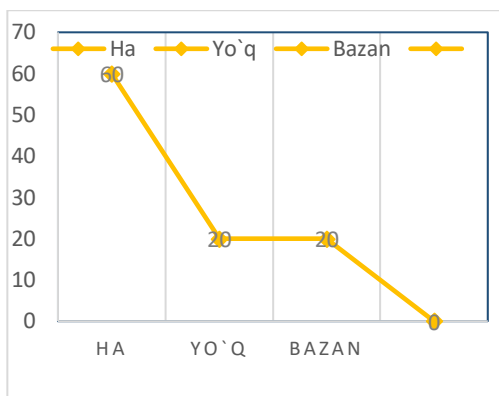
Ushbu tadqiqotda so`rovnoma usuli orqali bir qator savollar respondentlarga yo`llangan. So`rovnoma usulidan kutilgan natija maktabgacha ta`lim tashkiloti xodimlarining kasbiy kompetensiyasi oshirishda qaysi usullardan foydalanishini belgilash va ularni mahoratlarini oshirish uchun nima ishlar qilish kerakligiga ilmiy yechimlar berish

1. Maktabgacha ta`lim tashkilotingizga xorij tajribalaridan turli metod va usullarni olib kirganmisiz. Ushbu savolga quyidagi natijani guvohi bo`ldik. Ushbu savolga odamlar 50% Ha 40% Yo`q va 10% ba`zan javobini berganlar.

2 Ta`limga oid bilim va yangiliklardan doimiy habardormisiz va amaliyotda qo`llaysizmi? degan savolimiz natijalari shuni ko`rsatadiki, 80% ha javobini 20% esa yo`q javobini oldik.

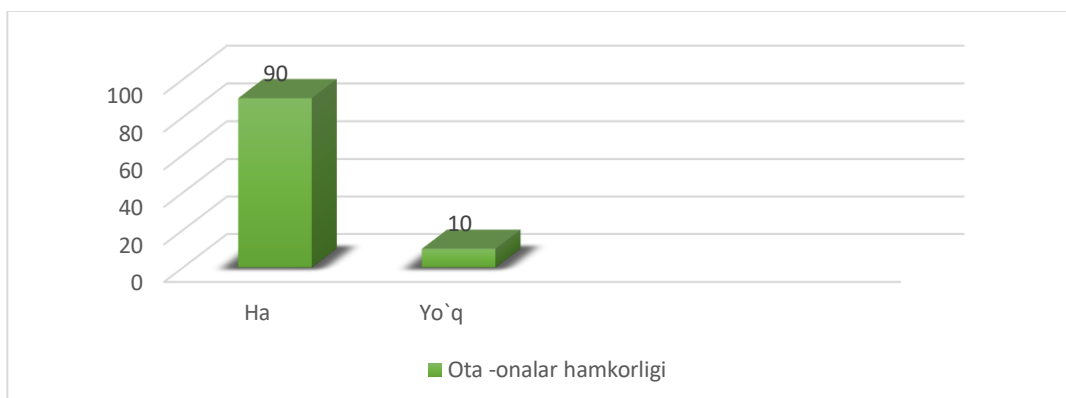

3 Ishlash jarayonida mudira (mudir) metodist bilan doimiy muloqotda bo`lasizmi? Quyidagi savolimizga tarbiyachilar 60% Ha 20% yo`q 20% esa Ba`zan javobini berganlar.

4 Seminar treninglarda faol ishtirok etasizmi degan savolga quyidagicha javob oldik. 40 % Ha 30% yo`q va 30% ba`zan degan javobni oldik.

5 Ota –onalar bilan doimiy hamkorlikda ish olib borasizmi degan savolimizga tarbiyachilar quyidagicha javob berdilar. 90 % Ha javobini 10% Yo`q javobini oldik. Bundan ko`rinib turibdiki, tarbiyachilarimizning aksariyati ota onalar bilan hamkorlikda ish olib boradi ekan. Chunki bola tarbiyasida hamkorlik asosiy o`rinni egallaydi

Discussion

Maktabgacha ta'lim pedagoglari uchun tayyorlangan so'rovnoma usulimizni o'tkazdik va ularning yechimlari haqida to'xtalib o'tamiz.

- bo'lishi;
- o'z fanlari bo'yicha bilimlarini pedagogik mahorat bilan to'ldirish
- Kamida bitta chet tilini bilish
- O'zi mas'ul bo'lgan fanlar bo'yicha barqaror bilim va tushunchaga ega
- ijodkorlik, hamkorlik, ta'limning ijtimoiy mazmunini tushunish (ayniqsa, fan o'qituvchilari);
- Texnologiyani (ayniqsa, AKT ning) pedagogik imkoniyatlarini tushunish, o'qitish va o'qitish jarayonida integratsiyalashuv imkoniyatlarini rivojlantirish;
- O'qishda muammolari/to'siqlari bor, shu jumladan ma'lum o'quv dasturlari bo'yicha yordamga muhtoj, shuningdek, hissiy va xulq-atvor muammolari bo'lgan bolalarni o'rganish darajasini oshirish uchun bilim va ko'nikmalar
- Rossiyalik pedagog, yozuvchi, jurnalist va kitob nashriyotchisi N.I. Novikova, tarbiyachi quyidagi talablarga javob berishi kerak; to'g'ri va aniq fikr yuritish qobiliyatiga ega bo'lish; bolalarga yaqinlasha olish; mehri bo'l; rus tilini bilish va xorijiy tillar; yaxshi talaffuzga ega; yaxshi xulq-atvor va odobli tashqi ko'rinish.deb aytib o'tgan ekanlar.

Pedagoglik ishida muvaffaqiyatga erishish uchun har bir muallim pedagogik mahoratni egallashi zarur. Pedagogik mahorat egasi kam kuch sarf qilib, ulkan natijalarga erishadi, o'z ishining natijasi bilan mo'jizalar yaratadi, ijodkor hisoblanadi. Har bir ishga qobiliyatli, iste'dodli insondagina pedagogik mahorat bo'lishi mumkin.

Rahbarlik odobi va uning axloqiy jihatlariga doir O'zbekiston Prezidenti Islom Karimovning mana bu fikrlari g'oyat ibratlidir: «Oddiy odamlarning rahbarlarga munosabati ikki fuqaro o'rtasidagi munosabatgina emas. Ayni paytda u jamiyatda qaror topadigan ma'naviy-ruhiy, siyosiy-axloqiy muhitni ham yaratadi. ... Haqiqiy rahbar odamlarning ko'ngliga yo'l topib, ularni ezgulikka, yaxshilikka,

yaratishga da'vat etadi» Bundan ko`rinib turibdiki har bir inson kim bo`lishidan qat`i nazar avvalo insoniyligini yo`qotmasligini aytib o`tadi. Rahbar avvalo o`z kasbini sevadigan atrofidagi hodimlariga do`stona munosabat bildiradigan, boshqalarni

Ta'limda sifatga erishish boshqa barcha sohalarda ham sifatni ta'minlay oladigan omil hisoblanadi. Sifat atamasini aniqlash ko'pincha to'siqlarga duch keladi. Ya'ni, Aristotel ta'riflab bo'lmaydigan oltita atama borligini, shu jumladan sifat tushunchasini aytdi. Biroq, hozir biz boshqacha fikrdamiz. Ya'ni, sifat atama sifatida nisbiy ma'noga ega - u mulk, xususiyat, fazilat, qadriyat, yaxshi xususiyatni anglatadi. Sifatli ta'lim degan savolga javob berish uchun "ta'lim" faoliyati egalarining harakati natijasida yuzaga keladigan o'zgarishlarni baholash orqali erishish mumkin. Ushbu faoliyatning tashuvchisi o'qituvchi va talabalardir. Ya'ni, o'qituvchi va o'quvchilarning o'z faoliyati natijasida va natijasida o'quvchi shaxsida sodir bo'ladigan o'zgarishlar izlanishi va ta'limdagi yutuqlar sifatini belgilab berishi kerak bo'lgan sohadir. Sifat - bu sodir bo'ladigan narsa, ta'limning muayyan bosqichida yoki bosqichida nima bo'lishi mumkin. Sifatli ta'lim - foydalanuvchilarning ta'lim (rivojlanish) ehtiyojlarini qondiradigan yoki foydalanuvchilarga moslashtirilgan ta'lim. Bunga ko'plab omillar ta'sir qiladi: muhit, an'analar, o'quv jarayonini amalga oshirish shartlari, o'qituvchilarning kasbiy kompetentsiyasi. Ta'lim sifati asosan quyidagilarga qaratiladi:

- kirish sharoitlari - resurslar,
- maqsadlar,
- o'qituvchining sifati,
- o'quvchilarning xususiyatlari,
- jarayonlar - o'qituvchining,
- sifati sifatli maktablar, sifatli dasturlar,
- o'qitish sifati,
- o'qitish sifati

natijalarga erishish bilan bevosita bog'liq. , Buyuk nemis pedagogi Adolf Disterverg o'qituvchining doimiy ravishda fanlarni mutolaa qilish bilan shug'ullanishi haqida

gapirib, shunday degan edi: *“O‘qituvchi muntazam ravishda fan bilan shug‘ullanmog‘i lozim. Aks holda u qurigan daraxt va toshga o‘xshab qoladi. Qurigan daraxt va tosh meva bera olmaganidek, kelajakda bunday o‘qituvchidan hech qanday natija kutib bo‘lmaydi”*.

O‘qituvchining sifati ko‘p jihatdan quyidagilarga bog‘liq:

- uning nazariy va amaliy tayyorgarligi/o‘qituvchilarni tayyorlaydigan va umr bo‘yi quradigan universitetlardagi salohiyati;
- Pedagogik-psixologik va metodik fanlarning, ayniqsa, maktabgacha talim tarbiyalanuvchilari bilan amaliy mashg‘ulotlarning oxirgi ikki yil ichida amaliy mashg‘ulotlarni o‘tkazish uchun ajratilgan soatlar (pedagogik va uslubiy);
- Ta‘lim sifatini nazorat qilish (boshlang‘ich va o‘rta maktablarda ma‘muriy nazorat deb ataladigan narsaga e‘tibor qaratiladi,
- qonunchilik va maktablarning moliyaviy va moddiy faoliyatiga rioya qilish,
- kasbiy-pedagogik jihatlarga kam e‘tibor beriladi);

Yuqorida aytilganlardan kelib chiqib, ta‘lim sifati ko‘p jihatdan o‘qituvchilarning kasbiy va uslubiy-pedagogik kompetensiyasi darajasiga, ularning mehnatga kasbiy va moddiy rag‘batlantirilishiga, rivojlanish, takomillashtirish va o‘z-o‘zini takomillashtirishga intilishlariga bog‘liq degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Mana biz hozirgi zamon pedagoglari uchun zarur texnologiyalarining ijobiy tomonlarini ko‘rib chiqdik. Biz so‘rovnoma o‘tkazganimizda Siz mashg‘ulotingiz davomida AKT dan foydalanasizmi degan savolga 50% tarbiyachilar yo‘q javobini bergan Tadqiqotimiz natijasida juda ko‘p muammolarni o‘rgandik va muammoli vaziyatlarga quyidagicha javob va takliflar bermoqchimiz.

- Turli seminar treninglar o‘tkazish kerak
- Online va offline kurslar tashkil qilish kerak
- O‘rgatish bo‘yicha qulay adabiyotlar yaratish lozim

- Malaka oshirish kurslariga jalb qilish kerak
- HAR BIR MTTda resurs bazalar yetarli darajada bo`lishi kerak.

Xulosa va takliflar

Xozirgi zamon ta`limining eng muhim muammosi-maktabgacha ta`lim tashkilotlarida pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish va ta`lim sifatini yanada takomillashtirish hisoblanadi. Biz pedagoglarning mahoratini oshirishda nimalar to`siq bo`lyapti va kamchilik va muammolar qanday ekanligini tarbiyachilar o`rtasida so`rovnoma usuli va xorij tajribasi orqali o`rgandik. Yuqoridagi natijalarimizdan shuni ko`rishimiz mumkinki, pedagogic mahorat integratsiyalashgan jarayondir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar maktabgacha ta'limning davlat standartlarini amalga oshirishga qaratilgan hisoblanadi.

Pedagogik texnologiyada prinsipial muhim jihat - bu bolaning tarbiya va ta'lim jarayonida tutgan o'rni va kattalarning bolaga bo`lgan munosabatidir. Voyaga yetgan kishi, bolalar bilan muloqot qilishda: "Uning yonida emas, uning ustida emas, balki birga!" Degan pozitsiyaga amal qilishi lozim. Uning maqsadi bolaning shaxs sifatida rivojlanishiga hissa qo'shish hisoblanadi.

Yaxshi natijalarga erishish uchun pedagog kuchli va kuchsiz tomonlarini doimiy ravishda o'rganib borishi kerak, asta-sekin nafaqat ichki, balki shaxsiy, rivojlanishi ham shakllanadigan ichki yadroni shakllantirishi lozim. Kasbiy rivojlanishida qancha ko'p yutuqlarga erishsa, shaxs sifatida shuncha rivojlanadi. Ammo, tarbiyachi kasbining o'ziga xos xususiyatlari bor: u bola bilan ishlaydi, demak u o'zini kuchli ishlaydigan vositadir. Va ushbu vosita qanchalik mukammal bo'lsa, professional natija shunchalik muvaffaqiyatli bo'ladi.

O`qituvchilarning kasbiy sifatleri

- Bolalarga qiziqish va muhabbat, o'qitishga bag'ishlash
- Mehnatsevarlik, halollik, odoblilik
- Hissiylik, nekbinlik

- Nutqning ekspressivligi, pedagogik taktika
- Ijodiy shaxsiyat
- Tashkiliy ko'nikmalar
- Hazil tuyg'usi
- Qattiqqo'llik, intizom va boshqalar.

Har qanday inson qayerda ishlamasin, har qanday ish muayyan ko'nikmalarni rivojlantirishni talab qiladi. Pedagog uchun eng muhim mahorat bu o'z-o'zini o'qitishdir. Bu ayniqsa tarbiyachi uchun juda muhimdir.

References

1. Gulnara, M., Gulnoza, O., & Dilafrooz, M. (2023). EFFECTIVE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCIES OF FUTURE SPECIALISTS. *Open Access Repository*, 4(03), 340-348.
2. Takhirovna, M. D. (2020). MEANS OF COMBATING MASS CULTURE AMONG YOUNG PEOPLE. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 8(9).
3. Nusratovich, S. K., & Khurshidbek, T. (2023). RELATIVE IMPORTANCE OF FACTORS AFFECTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS. *Science and innovation*, 2(Special Issue 14), 788-794.
4. Nusratovich, S. K., & Asidaxon, A. (2023). ANALYSIS OF THE ACTIVITIES OF SMALL BUSINESS AND ENTREPRENEURIAL ENTITIES IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *World Bulletin of Social Sciences*, 25, 51-62.
5. Sabirov, K. (2024). Econometric modeling of development trends in the food industry. *Nordic_Press*, 1(0001).